

сільській раді складають 1075 радянських карбованців, а по колгоспу становлять 212 431 178 радянських карбованців. Спалено та зруйновано 20 будівель колгоспного господарства та самих колгоспників.

У січні–лютому 1944 р. почалася мобілізація чоловічого населення села. Мобілізації підлягали гордіївчани, яким виповнилося 18 років. На фронт пішло 150 наших односельчан, 84 з яких не повернулися додому. Могили їх розкидані по всій Європі. Бережуть гордіївчани пам'ять про своїх земляків, що загинули у роки війни, воїнів, які полягли смертю хоробрих, визволяючи Гордіївку. На братській могилі за післявоєнний період жителями села було встановлено п'ять пам'ятників [4, с. 83–160].

В. Косик у своєму дослідженні пише: «У світі знають долю чеського села Лідіце і французького села Орадур–сюр–Глан. Німці спалили ці села разом із сотнями мешканців. Але хто в світі знає, що на Україні було 250 таких сіл, як Лідіце і Орадур (97 на Волині, 32 у Житомирській області, 21 у Чернігівській області, 17 у Київській області та ін.?)» [3, с. 454]. За останніми підрахунками вітчизняних дослідників маємо, за далеко не повними даними, 334 таких села [5, с. 155; 8].

На початку статті так і хотілося написати: «Почну з особистого...» – тобто саме зі вшанування пам'яті своїх рідних та близьких. Кожного року моя родина на травневе свято Перемоги за традицією іде на сільське кладовище, де лежать пращури і віддає данину шани. Особисто я – дідусям, один із яких пройшов усю війну та, на щастя, повернувся додому живий, щоправда зі шматком заліза у грудях – сполин про війну до кінця свого життя, другий перебував у Німеччині на примусових роботах, а обидві бабусі пережили у своїх рідних селах німецьку окупацію. Суб'єктивна та офіційна пам'ять перебувають тут між собою у тісному зв'язку. Офіційна пам'ять наголошує на вшануванні тих чи інших історичних подій, водночас, те, що закарбувалося в пам'яті народу, нації, зберігається там і передається від покоління до покоління й за відсутності державної підтримки.

Список використаних джерел

1. Коваль М. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / М. Коваль. – К., 1999. – 336 с.
2. Коваль М. Друга світова війна і Україна (1939–1945 рр.): історіософські нотатки / М. Коваль. – К., 1999. – 75 с.
3. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові; Українознавча бібліотека НТШ / В. Косик. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 684 с.
4. Лановіук Л., Лановіук П. Кризь віки і долі. Гордіївка / Л. Лановіук, П. Лановіук. – Житомир, 2011. – 408 с.
5. Легасова Л., Шевченко М. Спалені села (1941–1944 рр.): український вимір трагедії / Л. Легасова, М. Шевченко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей. – К., 2010. – Вип.13. – С.154–169.
6. Лисенко О. До питання про початок Другої світової війни та німецької агресії проти СРСР / О. Лисенко // Сторінки воєнної історії України. – К., 2003. – Вип.7. – Ч.1. – С.29–35.
7. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів / Зібрав і впорядкував В. Косик. – Т.1–4. – Львів, 1997–1999.
8. Україна під нацистською окупацією: спалені села (1941–1945 1944 рр.): Анотований покажчик / За ред. В. Ф. Солдатенка. – К., 2012. – 362 с.
9. Чабак Л. Друга світова війна в національній пам'яті українського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/druga-svitova-vijna-v-nacjonalnij>

References

1. Koval M. *Ukraina v Druhii svitovii i Velykii Vitczyznianii viinakh (1939–1945 rr.)* / M. Koval. – K., 1999. – 336 s.
2. Koval M. *Druha svitova viina i Ukraina (1939–1945 rr.): istoriosofski notatky* / M. Koval. – K., 1999. – 75 s.
3. Kosyk V. *Ukraina i Nimechchyna u Druhii svitovii viini / Naukove tovarystvo imeni T. Shevchenka u Lvovi; Ukrainoznavcha biblioteka NTSh / V. Kosyk. – Paryzh; Niu-York; Lviv, 1993. – 684 s.*
4. Lanoviuk L., Lanoviuk P. *Kriz viki i doli. Hordiivka / L. Lanoviuk, P. Lanoviuk. – Zhytomyr, 2011. – 408 s.*
5. Lehasova L., Shevchenko M. *Spaleni sela (1941–1944 rr.): ukrain-skyi vymir trahedii / L. Lehasova, M. Shevchenko // Storinky voiennoi istorii Ukrainy: Zb. nauk. statei. – K., 2010. – Vyp.13. – S.154–169.*
6. Lysenko O. *Do pytannia pro pochatok Druhoi svitovoi viiny ta nimetskoj ahresii proty SRSR / O. Lysenko // Storinky voiennoi istorii Ukrainy. – K., 2003. – Vyp.7. – Ch.1. – S.29–35.*
7. *Ukraina v Druhii svitovii viini u dokumentakh. Zbirnyk nimetskykh arkhivnykh materialiv / Zibrav i vporiadkuvav V. Kosyk. – T.1–4. – Lviv, 1997–1999.*
8. *Ukraina pid natsystsokoiu okupatsiieiu: spaleni sela (1941–1944 rr.): Anotovanyi pokazhchyk / Za red. V. F. Soldatenka. – K., 2012. – 362 s.*
9. Chabak L. *Druha svitova viina v natsionalnii pamiatii ukrainskoho narodu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://incognita.day.kiev.ua/druga-svitova-vijna-v-nacjonalnij>*

Lanovyyuk L. P., Candidate of Historical Sciences, Docent of History and Political Science Department, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), Lanovuklp@ukr.net

The history of the village sas a subject of public memory of the Second World War

In the article on the basis of archival documents, eyewitness accounts, local studies, an analysis of the problems of public memory of the Second World War through the prism of the history of Ukrainian villages was carried out. A significant proportion of the material of the publication is presented through a rural local narrative of the history of the village of Gordievka in the Romanivsky district of Zhytomyr region during the war period. The tragedy of the inhabitants of the Ukrainian villages is shown – a rigid occupation regime, the so-called «new order», a terrible fate of Ostarbeiter – the eastern workers, prisoners of concentration camps. It is noted that today the model of the official memory of the Second World War is to some extent eclectic – interpretation as a huge tragedy in the history of mankind, victory as a national holiday and gradual distancing from the traditions of hyperbolization of heroic events and wars of the twentieth century. It is noted that the official memory emphasizes the reverence of certain historical events, at the same time, what was captured in the memory of the people, the nation, kept there and passed from generation to generation and in the absence of state support.

Keywords: World War II, village, occupation, memory.

* * *

УДК 37.011.31(477)

Сірук Н. М.,
кандидат історичних наук, викладач історії,
Волинський коледж Національного
університету харчових технологій
(Україна, Луцьк), siruk.nat@meta.ua

Відомі персоналії – джерела вивчення української історії та культури (40–50–ті роки ХХ ст.)

Історію творять особистості. Саме з цього неперечного твердження про розуміння історії кожного народу, кожного його періоду виходить сучасна історія та культура в Україні. Кожне покоління, кожна нація пишуться своїми видатними людьми. Саме завдяки їм, висоті їхніх духовних і матеріальних звершень залишаються в історії ті народи, що цього гідні. Видатні особистості – немов камертон свого часу: вони задають тональність життя суспільства, повністю піднімають планку суспільних діянь і прагнень. Проблема персоніфікації історії була актуальною у всі часи. Міжнародна та вітчизняна освітянська практика свідчить, що ця проблема належить до очевидних пріоритетів сучасної, як історичної науки, так і питань культури загалом.

Прогрес у суспільстві завжди визначає орієнтацію на видатних, талановитих і великих осіб, сфери діяльності людей і життя суспільства, де головну роль відіграють лише окремі особи. Іноді вони не тільки накладають свій відбиток на хід історичних подій, а й суттєво його змінюють, причому в такому напрямі, що ніяк не впливає з об'єктивних обставин. Пошук орієнтирів та ідеалів, зразків для наслідування згідно з дослідженнями психологів є закономірністю, яка впливає на формування особистості молодих людей. Таким чином, вдумливе вивчення особистості видатного діяча сприятиме як більш глибокому пізнанню історії, так і посиленню позитивного впливу на формування українського суспільства, яке так потребує сьогодні «сильного лідера».

Ключові слова: особистість, персоналії, джерело, інтелігенція, постановка, ідеологія, культура, історія, тиск, Україна.

Історія – це складний і багатогранний процес, що розповідає про життя людей. Але разом з тим історія – продукт діяльності людей, кожен з яких переслідує свою мету та інтереси. І справді, саме особистості, і передусім представники інтелігенції, творять історію, тому що від їхніх дій і вчинків багато в чому залежить її хід та настрої суспільства. В нашому випадку взірцями є відомі, й не дуже відомі, персоналії, які зробили важливий внесок в історію та культуру України.

Аналіз досліджень і публікацій, передусім постанов та рішень ЦК КП(б)У, мемуарної та епістолярної спадщини, матеріалів преси розкривають деформуючий вплив сталінщини на культурне та історичне життя України 40–х – 50–х років ХХ ст.

Цілі та завдання дослідження. В період активного пошуку Українською державою свого місця в геополітичному просторі виникає гостра потреба в реабілітації всіх форм суспільного життя, заповненні «білих плям» в історії через переосмислення ролі національної еліти, інтелігенції та окремої особи, людини в контексті епохи, зокрема останнього періоду сталінщини, що і є основною метою нашого дослідження.

Сьогодні значний науковий і пізнавальний інтерес становить дослідження духовного життя в Україні 40–х – 50–х років ХХ ст., зокрема політичного контролю сталінського режиму за літературою, мистецтвом і наукою, за творчою діяльністю та науковим пошуком інтелігенції.

Одним з перших, хто відчув наступ влади, був видатний діяч української культури, кінорежисер, сценарист зі світовим іменем, письменник, якого французька преса назвала «Гомером ХХ століття» – О. Довженко. Все, що зробив й напрацював митець у кіномистецтві та літературі, залишиться великим надбанням і здобутком усієї української культури, безцінним внеском у скарбницю світового мистецтва. Протягом 1941–1945 років О. Довженко створив низку новел: «Ніч перед боєм», «Мати», «Стій, смерть, зупинись», «Хата», «Тризна» та інші. Епосом війни називають кіноповість «Україна в огні» (1943 року), за сценарій якого кіномитець остаточно отримав ярлик «буржуазного націоналіста».

Восени 1943 року він завершив сценарій кіноповісті «Україна в огні» та звернувся до М. Хрущова з проханням прочитати твір і висловити свої міркування. Сценарій М. Хрущову сподобався, і він погодився надрукувати його окремими книжками, російською і українською мовами [1, с. 221]. Однак, коли сценарій потрапив до рук Й. Сталіна, той негативно відгукнувся про твір, звинувативши автора у найбільшому на той час ідейно–політичному прорахунку – «буржуазному націоналізмові», що рівнозначно було тавру «ворога

народу» [2, с. 38]. 31 січня 1944 року Й. Сталін виступив на засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) з доповіддю під назвою «Про антиленінські помилки і націоналістичні перекоєчення в кіноповісті О. Довженка «Україна в огні»» [3].

Автор насмілювався «критикувати політику і заходи більшовицької партії і народу, спрямовані на підготовку радянського народу, Червоної Армії до нинішньої війни». О. Довженка звинуватили і в тому, що він не показав участі у війні всіх народів, насамперед – провідну роль російського народу. Тому його кіноповість була названа «яскравим проявом націоналізму, вузької національної обмеженості». Після цього в Україні повсюдно скликалися збори, наради, активи, на яких О. Довженка жорстоко критикували, мало не називаючи зрадником українського народу.

12 червня 1944 року Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову «Про Довженка О. П.», у якій зазначалося: «у творах українського письменника і кінорежисера, написаних за останній час («Перемога» і «Україна в огні»), мають місце грубі політичні помилки антиленінського характеру» [4]. У зв'язку з цим ЦК КП(б)У рекомендував Всеслов'янському комітетові ввести до складу комітету від Української РСР замість О. Довженка М. Рильського, а також вивести О. Довженка зі складу редакції журналу «Україна» та «звільнити від обов'язків художнього керівника Київської кіностудії».

Оглядаючи шляхи українського кіномистецтва першого післявоєнного десятиріччя, варто зазначити, що за «ідеологічно правильний» фільм «Мічурін» О. Довженко у 1949 році здобув Державну премію, яка означала офіційну його реабілітацію після «України в огні». Його післявоєнні сценарії «Мічурін», «Поєма про море», «Прощавай, Америко!» були компромісом з владою, вони прославляли окремі аспекти комуністичного будівництва, але при цьому квіносценарист потай писав твори для майбутнього, сповнені національним патріотизмом, духовністю, гуманізмом, історичною прозорливістю, сповнені любові до України.

За своє творче життя О. Довженко поставив 14 ігрових і документальних фільмів, написав 15 літературних сценаріїв і кіноповістей, дві п'єси, автобіографічну повість, понад 20 оповідань і новел, ряд публіцистичних статей і теоретичних праць, присвячених питанням кіномистецтва. Його кінопоєми «Звенигора» (1928 року) та «Арсенал» (1929 року), кіноповість «Земля» (1930 року) були визнані світовою кінокритикою шедеврами світового кінематографа, а О. Довженко – першим поетом кіно. Низку кіноповістей митця було екранізовано після його смерті: «Повість полум'яних літ» (1944, 1961 років), «Поєма про море» (1956, 1958 років), «Зачарована Десна» (1956, 1957 років).

О. Довженко – український геній ХХ ст. намагався засобами мистецтва висловити протест режиму, а тому потрапив під його пильний нагляд, зазнав жорстоких переслідувань, моральних покарань за свої погляди і громадянську позицію, які були несумісними з офіційними доктринами. Радянська влада прагнула зробити з О. Довженка людину, подібну до гвинтика, що мала жити й творити в руслі партійної пропаганди, прославляти комунізм, але наштовхнувшись на незламну і непокірливу особистість із своїми громадянськими й творчими принципами, зі своїм розумінням моральних

цінностей. Конфлікт О. Довженка – це конфлікт двох протилежних світоглядів, властивих добі радянського тоталітаризму.

Поряд з гоніннями О. Довженка посилювався ідеологічний тиск і на М. Рильського. Перші гострі звинувачення на його адресу стосувалися статті «Київ в історії України», надрукованої 10 грудня 1944 року в «Радянській Україні» [5]. У виступі одного з працівників апарату ЦК ВКП(б)У говорилося: «Нам було відомо, що голова Спілки письменників тов. Рильський в національному питанні стоїть на позиціях, часто протилежних позиціям партії». Згадана стаття М. Рильського була скороченою стенограмою його доповіді на сесії АН УРСР в 1943 році у Москві і присвячувалась звільненню Києва від німецької окупації. Критики вважали, що в доповіді потрібно було підкреслити значення союзу російського і українського народів і вирішальну роль великого російського народу в звільненні України від німецьких імперіалістів. Проте М. Рильський, на їхню думку, обійшов ці питання і більшу частину своєї доповіді фактично присвятив «ідеалізації» минулого України, «затушуванню» ролі радянської влади і більшовицької партії в звільненні українського народу [5]. Окрім того, він позитивно оцінив діяльність В. Антоновича, М. Драгоманова, М. Костомарова, П. Куліша, О. Лазаревського, М. Максимовича, С. Подолинського, а М. Грушевського назвав видатним істориком, його «Історію України–Руси» – «монументальним твором» [6; 7].

У доповіді відразу ж знайшли і «націоналізм», і «збочення історії». У висновках, зроблених для ЦК КП(б)У Л. Новиченком, наголошено, що доповідь просянута «національною концепцією», згідно з якою М. Рильський «бачив в історії України тільки боротьбу за національну незалежність – боротьбу, яка проводилася, з точки зору автора, українською козацькою старшиною. При цьому, начебто, замовчувалась боротьба трудящих мас українського народу, братня підтримка великого російського народу» [5, арк. 10].

Звичайно, цієї доповіді М. Рильському не пробачили. Насамперед було затримано видання запланованої на 1944 рік книжки М. Рильського «Київ». Виступаючи 5 березня 1945 року на зборах письменників, в присутності секретаря ЦК КП(б)У з питань ідеології К. Литвина, М. Рильський визнав свої помилки і покавсяся. Він наголосив, що «письменники повинні бути озброєні ленінсько–сталінською наукою і виступати, перш за все, проти внутрішніх ворогів – українсько–німецьких націоналістів» [8, арк. 20].

У 40–х – 50–х роках ХХ ст. влада вчинила справжню розправу над низкою молодих, початкуючих авторів, яких звинуватили не в окремих ідейних помилках, а в антирадянській діяльності. Складний життєвий шлях випав на долю мужньої талановитої жінки, української письменниці – Г. Гордасевич. Вона народилася 31 березня 1935 року в Кременці на Тернопільщині в родині священика. Дитячі, шкільні і частково студентські роки провела в Рівненській області: у Дубровиці, в селах Городець і Кричильськ, де вона навчалася у школі, а також в Острозі та Костополі, в яких вона продовжувала навчання, ставши ученицею педучилища. Згадуючи своє дитинство, Г. Гордасевич писала, що «...добре пам'ятає і Дубровицю і села Городець і Кричильськ над Горинню

і Острог і Костопіль і колишні застінки КДБ на вулиці Пушкіна у Рівному». В 1946 році її батька–священика заарештували, відправивши до Сибіру. То ж не дивно, що коли в 1950 році вона поступила до Острозького педучилища, то на неї звернули увагу органи державної безпеки, які повинні були «вишукувати ворогів існуючого ладу» [9].

Уривок з її листа від 6 травня 1989 року краще розповість, через що довелось скоштувати славнозвісних радянських концтаборів письменниці: «...Моє навчання перервав арешт 13 березня 1952 року. Тоді мене привезли в Рівне, протримали три дні і управлінні КДБ і відпустили. Мушу признатись, що я не була дуже перелякана, це було так безглуздо, це не можна було приймати всерйоз. А через два місяці мене арештували вдруге... тримали у внутрішній тюрмі (зараз там швейна фабрика). Тут я дізналася, що за мною вже два роки слідували... Арештували мене через підозру, що я зв'язкова в бандерівців та швидко переконалися, що це помилка. Але «чека не помиляється», коли вже арештували, то треба було судити. Отож дали мені 10 років...». Г. Гордасевич писала: «...Я лише думаю: невже слідчий М. Шустов справді вірив, що рядки «А я всміхаючись іду назустріч невідомій долі» – антирадянські або «яка в радянської людини невідома доля», у радянської людини доля відома – йти до комунізму. Значить сама зізналася, що була проти радянської влади і не знала, що тебе за це чекає...» [10].

Таким чином, Г. Гордасевич 17–річною дівчиною просто із студентської лави потрапила за тюремні ґрати. У віроці писалося: «...за складання націоналістичних віршів і антирадянську агітацію серед студентів». Тільки після смерті Й. Сталіна, в часи хрущовської «відлиги» термін ув'язнення зменшили до трьох років, а згодом звільнили, визнавши «надуманість доказів злочину». Після звільнення Г. Гордасевич жила у Донецьку, закінчила Літературний інститут імені М. Горького в Москві. Вона написала поетичні збірки «Веселки на тротуарах», «Наречена сонця», «Високе полум'я дня», «Слід зірниці» та ряд інших. З кінця 80–х років Г. Гордасевич активно включилася у громадське життя. У Донецьку була одним з організаторів ДемПУ, Товариства української мови, першим членом Донецького Руху. У 90–х роках письменниця кілька разів відвідувала Рівненщину, мала багато зустрічей з жителями області, побувала в тих місцях, де пройшли її дитинство та юність. У книзі–есе «З сімейного альбому» (1993 р.), та у повісті «Ноїв ковчег» (1998 р.) відтворені спогади авторки, пов'язані з Рівненщиною, стала лауреатом премії «Шістдесятник» імені О. Білецького і В. Марченка. В кінці 90–х років переїхала жити та працювати до Львова. Померла 11 березня 2001 року.

В результаті ідеологічних кампаній проти істориків України в останній період сталінщини критики зазнали викладачі історії учительських і педагогічних інститутів. Варто зупинитись на постаті одного з істориків Волині та Західної України – Петра Кіндратовича Сміяна. Якщо не рахувати шість років, проведених у сталінському таборі в Сибіру, то 60 років свого життя П. Сміян віддав науці, яку полюбив змолоду, – історії. Він народився у 1918 році в м. Борзні на Чернігівщині в багатодітній селянській сім'ї. Після закінчення школи П. Сміян поступив до Київського державного університету ім.

Т. Шевченка, де згодом написав свою кандидатську дисертацію. Перед війною подав роботу до захисту в Київський педінститут, де на той час працював деканом. Коли звільнили Київ, поїхав на розшуки дисертації, але, на жаль, робота пропала. Довелося все починати з початку, тож взявся робити другу дисертацію, в 1946 році став кандидатом історичних наук, захистивши роботу вже на іншу тему [11].

В 1946 році П. Сміяна направили до Ужгородського університету, де він довго не затримався. Згодом переїхав до Львова та влаштувався на роботу в педінституті. Розпочав працювати над докторською дисертацією. Коли був готовий чорновий варіант дисертації, П. Сміяна повіз її на рецензію в Москву, до академіка В. Пічети. Той позитивно оцінив зроблене і в той же час дав пораду – придбати у букіністів кілька книг видатних істориків, зокрема і праці М. Грушевського, В. Антоновича та інших. Саме ці книги і зіграли трагічну роль в подальшому житті П. Сміяна [12]. Відразу після приїзду з Москви один з колег професора з інституту запросився в гості, розпитуючи про те, де був учений, що бачив, які книги придбав. На прощання гість попросив згадані книги на кілька днів для перегляду, а сам поніс їх у УМДБ УРСР по Львівській області.

Невдовзі прийшли незвані гості, перевернули все догори дном, повели з собою. Слідство тривало півтора року, основне звинувачення, яке висувалося П. Сміяну, було: «націоналіст, бандерівець, зрадник будівника соціалізму» [11], [12]. За рішенням Особливої наради, П. Сміяна було засуджено до десяти років таборів за «утримання і читання контрреволюційної літератури». У 1955 році, після смерті Й. Сталіна, П. Сміяна реабілітували [13]. Його життя – приклад того, як тоталітарний режим калічить життя української інтелігенції.

Хочеться зупинитися на постаті ще одного відомого літературознавця, ученого, педагога, громадського політичного діяча Рівненщини, лауреата Державної премії України, відмінника освіти України, українського патріота – Бориса Ільковича Степанишина, який народився 3 квітня 1925 року у селі Ратичів Томашівського повіту Холмського воєводства (Польща). У 1937 році із батьками переїхав у село Мирків, де закінчив середню школу. У 1944–1945 роках був на війні, 1948–1953 роках – студент філфаку Львівського державного університету. Вчителював у школах Рівненської, Тернопільської і Львівської областей.

З 1971 року викладач кафедри української літератури Рівненського педінституту, обіймав посаду професора. Десятиліття роботи в цьому вищому учбовому закладі ознаменувалося творчою і педагогічною діяльністю. У 1975 році захистив кандидатську дисертацію, опублікував багато наукових праць методичного та наукового характеру. Сторінки життя Б. Степанишина багатогранні в науковому, педагогічному, громадському і політичному сенсі, наповнені постійним творчим пошуком самобутнього вираження на національному ґрунті. Не дивлячись на жорстку політику денационалізації тоталітарного режиму, молодий вчитель виступав з науковими працями, у яких пролягала лінія більш ґрунтовного вивчення творчості світочів української літератури – М. Вовчок, І. Франка, Т. Шевченка, Л. Українки. Він розумів, що поглиблене вивчення творчого надбання таких могутніх постатей України змінить духовне обличчя учня [14].

Національно активна життєва позиція вела до переслідування його тоталітарним режимом, через що зазнав гонінь. Викладацьку посаду на деякий час прийшлося замінити поневіряннями, довгий період працював звичайним робітником. З початку 90-х років ХХ ст. Б. Степанишин знову працює в педінституті, він – професор кафедри української літератури РДГУ. У творчому доробку талановитого ученого–словесника, педагога і літератора – хрестоматія для 9-го класу, монографії – понад 50-х книг, шість видань витримав підручник Б. Степанишина з української літератури для 9-го класу, який у 1995 році був удостоєний Державної премії України в галузі науки. Але поряд з науковою діяльністю поєднує і громадську. Б. Степанишин – відомий на Рівненщині та в Україні громадський діяч, один із засновників Народного Руху України в Рівненській області. Останні 15 років свого життя присвятив відродженню Рівненської «Просвіти», яка вела роботу по відродженню національних традицій, піднімала з глибин історії забуті історичні імена істориків, художників, письменників, поетів [15]. Помер 8 серпня 2004 року.

Таким чином, після проголошення незалежності України в науковій літературі набула поширення так звана історична персоналістика й розвиток жанру історичної біографії, актуальними стали дослідження місця і ролі окремих діячів у суспільних трансформаціях. У радянський період такого поняття як «повсякденна історія» взагалі не існувало, оскільки окрема людина була лише маленьким «гвинтиком» потужної системи. Сьогодні, як ніколи, національній ідентичності потрібні яскраві особистості, здатні вільно мислити, мати тверду, несхитну позицію, протистояти необ'єктивності, володіти рідкісним даром впливати на оточуючих, гідно забезпечувати інтелектуальний та духовний рівень нашої нації.

Список використаних джерел

1. Довженко О. П. Україна в огні: Кіноповість, щоденник / Упоряд. і автор передм. О. М. Підсуха. – К., 1990. – 575 с.
2. Юрчук В. Культурне життя в Україні у повоєнні роки: світло і тіні / В. Юрчук. – К., 1995. – 50 с.
3. Об антиленинских ошибках и националистических извращениях в киноповести Довженка «Украина в огне» // Искусство кино. – 1990. – №4.
4. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф.1. (Центральний Комітет Комуністичної партії більшовиків України). – Оп.23 (частина 2). – Спр.4517. Переписка ЦК ВКП(б) з ЦК КП(б)У по вопросу присылки программы по истории философии и общественной мысли Украины о хранении в рукописном отделе Львовского филиала АН УССР материалов М. Грушевского, В. Винниченко и других украинских националистов.
5. Там само. – Оп.70. – Спр.266 Замечания к докладу М. Рильского «Киев в истории Украины».
6. Там само. – Спр.519 Справки, информации о мероприятиях, проведенных Управлением пропаганды и агитации ЦК КП(б)У по улучшению работы в области литературы и искусства.
7. Шитюк М. Останній сталінський удар: післявоєнні репресії на півдні України / М. Шитюк // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць, випуск 6. – К., 2002. – С.468–489.
8. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.70. – Спр.380. Записи Открытого собрания Союза Советских писателей Украины.
9. Загорець Я. З Острогом пов'язане життя // Життя і слово. – 1993. – 5 червня.
10. Пащук І. Юнка з веселковими очима // Вільне слово. – 1995. – 29 березня.

11. Філатенко А. До нашої історії він ішов через сибірські табори // Волинь. – 1998. – 13 січня.
12. Сміян П. Історія не терпить фальші // Радянська Волинь. – 1990. – 30 січня.
13. Два ювілеї Петра Сміяна // Віче. – 1998. – 8 січня.
14. Добридень В. Його жертвна праця // Вісті Рівненщини. – 1995. – 4 квітня.
15. Ткачук Н. Слово про вчителя // Волинь. – 2005. – 1 квітня.

References

1. Dovzhenko O. P. *Ukrai'na v ogni: Kinopovist', shhodennyk / Uporjad. i avtor peredm. O. M. Pidsuha.* – K., 1990. – 575 s.
2. Jurchuk V. *Kul'turne zhyttja v Ukrai'ni u povojenni roky: svitlo i tini / V. Jurchuk.* – K., 1995. – 50 s.
3. Ob antileninskih oshibkah i nacionalisticheskikh izvrashhenijah v kinopovesti Dovzhenka «Ukrai'na v ogni» // *Iskusstvo kino.* – 1990. – №4.
4. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrai'ny (dali – CDAGO Ukrai'ny). – F.1. (Central'nyj Komitet Komunistychnoi' partii' bil'shovykiv Ukrai'ny). – Op.23 (chast' 2). – Spr.4517. *Perepiska CK VKP(b) s CK KP(b)U po voprosu prisylyki programmy po istorii filosofii i obshhestvennoj mysli Ukrainy o hranenii v rukopisnom otdele L'vovskogo filiala AN USSR materialov M. Grushevskogo, V. Vinnichenko i drugih ukrainskih nacionalistov.*
5. Tam samo. – Op.70. – Spr.266 *Zamechanija k dokladu M. Ryl'skogo «Kiev v istorii Ukrainy».*
6. Tam samo. – Spr.519 *Spravki, informacii o meroprijatijah, provedennyh Upravleniem propagandy i agitacii CK KP(b)U po uluchsheniju raboty v oblasti literatury i iskusstva.*
7. Shtytjuk M. *Ostannij stalins'kyj udar: pisljavojenni represii' na pivdni Ukrai'ny / M. Shtytjuk // Problemy istorii' Ukrai'ny: fakty, sudzhennja, poshuky: Mizhvidomchij zbirnyk naukovyh prac', vypusk 6.* – K., 2002. – S.468–489.
8. CDAGO Ukrai'ny. – F.1. – Op.70. – Spr.380. *Zapis' Otkrytogo sobranija Sojuza Sovetskih pisatelej Ukrainy.*
9. Zagorec' Ja. *Z Ostrogom pov'jazane zhyttja // Zhyttja i slovo.* – 1993. – 5 chervnja.
10. Pashhuk I. *Junka z veselkovymy ochyma // Vil'ne slovo.* – 1995. – 29 bereznja.
11. Filatenko A. *Do nashoi' istorii' vin ishov cherez sybirs'ki tabory // Volyn'.* – 1998. – 13 sichnja.
12. Smijan P. *Istorija ne terpyt' fal'shi // Radjans'ka Volyn'.* – 1990. – 30 sichnja.
13. Dva juvilei' Petra Smijana // *Viche.* – 1998. – 8 sichnja.
14. Dobrydnyk V. *Jogo zhertovna pracja // Visti Rivnenshhyny.* – 1995. – 4 kvitnja.
15. Tkachuk N. *Slovo pro vchytelja // Volyn'.* – 2005. – 1 kvitnja.

Siruk N. M., Ph.D. in History, history teacher, Volyn College of the National University of Food Technologies (Ukraine, Lutsk), siruk.nat@meta.ua

The known personalias are sources of study of Ukrainian history and culture (40–50 years of the XX century)

History is made by the individual. It is indisputable that the statement of understanding of the history of every people, every period it comes modern history and culture in Ukraine. Each generation, each nation is proud of its outstanding people. Because of them, the height of their spiritual and material achievements remain in the history of the peoples that deserve this. Outstanding individuals – like a tuning fork at one time, they set the tone of society, totally raising the bar of public actions and aspirations. The problem personification of history was relevant at all times. International and domestic educational practice shows that this issue belongs to obvious priorities today like history, and the culture in general.

Progress in society always determines the orientation of outstanding, talented and great individuals are spheres of human activity and society, where the main role is played by only a few individuals. Sometimes they just leave their mark on the course of historical events, but also to change it, and in this direction, not followed by objective circumstances.

Search goals and ideals, role model according to research psychologists have a law that affects the identity formation of young people. Thus, serious study of personality prominent figure will promote a deeper knowledge of history and enhance the positive impact on the formation of Ukrainian society that badly needs today «strong leader».

Keywords: *personality, personalities, the source, the intelligentsia, the ruling ideology, culture, history, pressure, Ukraine.*

УДК 94(477)«1941/1953»:378

Лук'яненко О. В.,

кандидат історичних наук,
ст. викладач, Полтавський національний
педагогічний університет ім. В. Г. Короленка
(Україна, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com

**ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТІВ–ОСТАРБАЙТЕРІВ
ПОВОЄННИХ ВИПУСКІВ ПОЛТАВСЬКОГО ПЕДІНСТИТУТУ**

Ліюструються особливості процесу вербовки та відправлення до Третього Рейху студентів педагогічного закладу Полтави у часи німецько-радянської війни 1941–1945 рр. Застосування методу контент-аналізу дозволило проілюструвати вікові характеристики студентів, залучених в окупаційній економіці та визначити ряд відмінностей хвиль набору робітників зі Сходу. Розвідка написана у межах науково-дослідної роботи кафедри культурології ПНПУ імені В. Г. Короленка «Регіональні виміри повсякденної культури України XVIII–XX століть».

Ключові слова: *повсякдення, студенти, німецько-радянська війна, вища педагогічна школа, колабораціонізм, оstarбайтери.*

Німецько-радянська війна породила одну з найспецифічніших проблем століття – проблема осіб, переміщених для задоволення економічних потреб тоталітарних режимів. З отриманням Україною незалежності це питання поступово набуло іншого звучання. В голові досліджень стали питання психології та повсякдення. Сьогодні науковці вивчають загальні тенденції вербовки та життя примусових робітників (П. Полян [12]), репатріацію (О. В. Янковська [14]), і риси будення окремих соціальних груп (О. В. Сидоренко [13], В. І. Лахно [10]).

Метою цієї статті є аналіз антропологічних та демографічних характеристик студентів-остарбайтерів після евакуації Полтавського педагогічного інституту міста до Тюмені. Джерельну базу становлять 1028 підшивок під загальною назвою «особова справа студента» Полтавського педагогічного інституту імені В. Г. Короленка, які навчалися у закладі з 1943 по 1953 роки.

Наші попередні дослідження виявили, що вигнані на примусові роботи склали не більше 1/10 з числа освітньої молоді Полтави. Ми з'ясували, що ряд молодих людей обирали різні стратегії уникання вербовки (від втеч до самоскалічення). Нами визначено, що значна кількість молоді була відправлена з великих міст; інші – з сіл, куди повернулися після евакуації педінституту до Тюмені. Підтверджено, що депортація часто була продовженням об'яв без організації медичного відбору робітників. У ході розвідок з'ясовано, що нерідко робота на підприємствах не давала броні від вивезення в Третій Рейх. З автобіографій стало відомо, що відправлені на захід здебільшого уже мали незакінчену вищу педагогічну освіту, за виключенням близько 1/10 випускників старшої школи.

В обрахунках демографі зазвичай оперують показниками за однорічні, п'ятирічні чи десятирічні вікові інтервали. Відносно невелика експериментальна група дозволила нам провести подібний аналіз в однорічних групах. Найбільша кількість вивезених молодих людей народилися у 1923 р. (26 осіб – 38%) [7]. Ще близько чверті усіх мобілізованих були з 1922 р. (17 осіб) [8]. Одинадцять інших – 1924 р.н. [2], восьмеро народилися у 1925 р. [4]. По двоє осіб були з 1920 [9] та 1921 рр. [5]. Найстаршими за роком народження з числа вигнаних на Захід були студент російського